

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ ЗМІН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ

©2014 МЕЛЕНЦОВА О. В.

УДК 330.101.8:339.9012.23

Меленцова О. В. Методологічні основи компаративного аналізу змін зовнішньоекономічних інститутів

Інституційні зміни – одне з найбільш актуальних напрямів наукових досліджень розвитку господарських систем. Перетворення інститутів зовнішньоекономічних відносин усвідомлено на емпіричному рівні, але не концептуалізовано в теоретичну систему стратегічних дій. Ученими розроблено багато методів, завдяки яким можуть і повинні здійснюватися інституційні зміни, і це може бути застосоване до норм зовнішньоекономічної діяльності в контексті глобальних трансформацій. Компаративний аналіз моделей змін зовнішньоекономічних інститутів повинен містити порівняння витрат інституційних трансформацій при різних траєкторіях і темпах перетворень. Якщо в результаті інституційних перетворень нові інститути не будуть виконувати об'єктивно обумовлених функцій, то це збільшить витрати на реформування і призведе до суспільних втрат. Низькими ризиками трансформування зовнішньоекономічних інститутів характеризується траєкторія дискретних змін шляхом проектування інституційних змін. Методологічною основою є визначення траєкторій перетворення зовнішньоекономічних інститутів на основі виокремлення конкретно можливих моделей інститутів і вибору напрямів трансформування формально можливих у реально можливі. Потребують узагальнення економіко-теоретичні підходи до вибору моделей реформування зовнішньоекономічних інститутів стосовно їх національної складової.

Ключові слова: інституційні трансформації, компаративний аналіз, моделі перетворення зовнішньоекономічних інститутів.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Меленцова Ольга Володимирівна – старший викладач, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: melentsovaolga@inbox.ru

УДК 330.101.8:339.9012.23

Меленцова О. В. Методологические основы компаративного анализа измененной внешнеэкономических институтов

Институциональные изменения – одно из наиболее актуальных направлений научных исследований развития хозяйственных систем. Преобразование институтов внешнеэкономических отношений осознано на эмпирическом уровне, но не концептуализировано в теоретическую систему стратегических действий. Требуется обобщения экономико-теоретических подходов к выбору моделей реформирования внешнеэкономических институтов относительно их национальной составляющей. Учеными разработано много методов, благодаря которым могут и должны осуществляться институциональные изменения, и это может быть применено к нормам внешнеэкономической деятельности в контексте глобальных трансформаций. Компаративный анализ моделей измененной внешнеэкономических институтов должен содержать сравнение затрат институциональных трансформаций при различных траекториях и темпах преобразований. Если в результате институциональных преобразований новые институты не будут выполнять объективно обусловленных функций, то это увеличит расходы на реформирование и приведет к общественным потерям. Низкими рисками трансформации внешнеэкономических институтов характеризуется траектория дискретных изменений путем проектирования институциональных изменений. Методологической основой является определение траекторий преобразования внешнеэкономических институтов на основе выделения конкретно возможных моделей институтов и выбора направлений трансформации формально возможных в реально возможные.

Ключевые слова: институциональные трансформации, компаративный анализ, модели преобразования внешнеэкономических институтов.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Меленцова Ольга Владимировна – старший преподаватель, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: melentsovaolga@inbox.ru

UDC 330.101.8:339.9012.23

Melentsova O. V. Methodological Grounds of Comparative Analysis of Changes of Foreign Economic Institutes

Institutional change is one of the most topical directions of scientific studies of economic system development. Transformation of foreign economic institutes is perceived at the empirical level but is not conceptualised into a theoretical system of strategic actions. Generalisations of economic and theoretical approaches to selection of models of reformation of foreign economic institutes regarding their national component are required. Scientists developed many methods, due to which institutional changes can and should take place, and this could be applied to the rules of foreign economic activity in the context of global transformations. A comparative analysis of models of change of foreign economic institutes should contain comparison of costs of institutional transformations at various trajectories and rates of transformation. If new institutes, in the result of institutional transformations, would not perform objectively conditioned functions, this would increase expenditures on reformation and would result in public losses. The trajectory of discrete changes through designing institutional changes is characterised with low risks of transformation of foreign economic institutes. The methodological basis is identification of trajectories of transformation of foreign economic institutes on the basis of allocation of specifically possible models of institutes and selection of transformation of formally possible into really possible.

Key words: institutional transformations, comparative analysis, foreign economic institutions transformation models.

Рис.: 3. **Bibl.:** 9.

Melentsova Olha V. – Senior Lecturer, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: melentsovaolga@inbox.ru

Імперативом економічного розвитку національної економіки в сучасних умовах є трансформація національної складової інститутів зовнішньоекономічних відносин відповідно до посткризових реалій світового господарства, ефективність якої значною мірою обумовлена глибиною наукового обґрунтування. Оскільки інституційним змінам властива альтернативність траєкторій, невідзначеність наслідків, а відповідно і різний рівень ризиків,

теорія інституційних трансформацій повинна бути доповнена методологією компаративного аналізу.

Компаративістика вимагає не обмежуватися описом різних видів зовнішньоекономічних інституційних моделей і порівнянням їх по деякому достатньо довільному набору параметрів, а проводити зіставлення типів зовнішньоекономічних інститутів (типологізацію). Компаративістика дозволяє досліджувати різні існуючі (як одночасно, так і

послідовно в часі) типи і види інститутів зовнішньоекономічних відносин, аналізувати схожість і відмінності між ними. Компаративістика операціоналізує розуміння інституційного механізму трансформації зовнішньоекономічної діяльності шляхом виокремлення конкретно можливих моделей інститутів і поступового просування на основі вибору від формально можливих до реально можливих.

Узагальнення уроків інституційних перетворень останнього часу, використовуючи дослідження Полтеровіча В. М. [6] і спряження їх з основами компаративістики, надають можливість сформулювати декілька принципів інституційного порівняльного аналізу зовнішньоекономічних інститутів.

1. Не існує універсальної моделі інститутів зовнішньоекономічних відносин «для всіх часів і народів». Інституційна модель повинна бути проаналізована в контексті змін сучасної господарської системи, яка набула глобального характеру, що і визначає поле конкретно можливих моделей трансформації зовнішньоекономічних інститутів. Це обумовлює зміну детермінант господарського розвитку. Трансформація національної складової зовнішньоекономічних відносин отримує похідний характер. «Глобальный мир – некая центрированная, иерархически построенная, пирамидальная всемирная целостность, в рамках которой все локальные образования вроде стран, государств, наций и народов и т. д. – не более чем включенные в эту целостность локальные части, зависящие от нее, ей служащие, в ее контексте воспроизводящиеся, – отмечает Ю. М. Осипов. – Не мир произведен от локалий, его составляющих, а локалии производны от мира, из которых он просто состоит» [8]. «В системе всемирного хозяйства происходит кардинальное изменение внутри- и внешнеэкономических зависимостей и закономерностей. Внутриэкономические процессы теряют присущую им в течение многих тысячелетий первичность по отношению к внешнеэкономическим» [1].

Можна виділити етапи в зміні моделей зовнішньоекономічних інститутів на основі об'єктивно-історичної логіки перетворень (рис. 1) і провести їх порівняльний аналіз. На початкових етапах інститути зовнішньоекономічної діяльності детермінувалися значною мірою лише національними інтересами і визначали зміст наддержавних, міждержавних утворень. На четвертому етапі пріоритетними детермінантами із розвитку стали глобальні інститути, які обумовлюють зміни національної складової зовнішньоекономічних інститутів.

Рис. 1. Етапи розвитку зовнішньоекономічних інститутів
Складено автором.

Зовнішньоекономічні інститути виконують функції відповідно до тріади базових національних інтересів:

1) досягнення матеріального благополуччя населення;

2) забезпечення стабільності господарської системи,
3) захист від загроз ззовні.

Під впливом домінування глобальних інститутів формується актуальна структура функцій і відповідно національна складова інститутів зовнішньоекономічної діяльності. Співвідношення між функціями та їх рейтинг визначається станом глобальних інститутів і перш за все – інститутом довіри. Порушення діяльності цього інституту під час кризи приводить до переміщення в актуальній структурі функцій національної складової зовнішньоекономічних інститутів на перший план функції фільтра загроз. Зміцнення інституту довіри в глобальному середовищі обумовлює переміщення на перший план інститутів конкурентостійкості національної економіки. Змістовно функції втілюються в інтегрованій системі правил і норм:

- ✦ інститутів-фільтрів зовнішньоекономічних загроз – комплексу норм протидії порушенням економічної, фінансової, інформаційної безпеки;
- ✦ інститутів-гарантів конкурентостійкості національної економіки – системи норм розширеного відтворення реальних доходів, якості життя, як основи розвитку внутрішнього попиту;
- ✦ інститутів-стимулів конкурентоспроможності національних господарюючих суб'єктів – сукупності норм формування актуального конкурентного потенціалу, розвитку на його основі національних конкурентних переваг і створення умов їх реалізації.

2. Для операціоналізації трансформацій із можливих моделей зовнішньоекономічних інститутів доцільно виокремити реально можливі моделі шляхом порівняння їх за критерієм найбільш повного виконання базових функцій.

Різні траєкторії змін національної складової інституційного середовища зовнішньоекономічної діяльності обумовлюють можливі масштаби і характер реалізації фундаментальних функцій зовнішньоекономічних інститутів.

Зміни зовнішньоекономічних відносин залежно від характеру здійснення можуть відбуватися:

- ✦ дискретно;
- ✦ інкрементно.

Під *дискретними змінами* розуміють радикальні зміни у формальних правилах. *Інкрементним змінам* властиве неуривне прирощення змін, перетікання змісту старих інститутів у нові. Важливою особливістю інституційних змін, підкреслює Д. Норт, є здебільшого їх інкрементний характер [4, с. 17, 21, 116].

Однак у сучасних умовах багато держав наражаються на необхідність активізувати дискретні зміни. Проф. В. Л. Тамбовцев у контексті реально здійснюваних інституційних змін пропонує розрізняти:

- ✦ спонтанні;
- ✦ цілеспрямовані;
- ✦ змішані інституційні зміни.

Спонтанні зміни виникають і поширюються без попереднього задуму чи плану. *Цілеспрямовані* інституційні зміни виникають і здійснюються відповідно до попередньо розробленого плану. *Змішані* – виникають незаплановано, а поширюються свідомо і цілеспрямовано [7, с. 284].

Аналітиками розроблено значну кількість методів, як повинні й можуть здійснюватись дискретні цілеспрямовані інституційні зміни, що може бути застосовано і до норм зовнішньоекономічної діяльності в контексті глобальних трансформацій, а саме:

- ✦ конструювання інститутів (Тамбовцев)
- ✦ трансплантація інститутів (Олійник, Полтерович)

Узагальнюючи вищевикладене, можна виокремити такі моделі інституційних змін зовнішньоекономічних відносин:

- ✦ консервація старих інститутів;
- ✦ часткові спонтанні зміни інститутів;
- ✦ імпорт інститутів;
- ✦ проектування інтегрованих інститутів.

Консервація старих інститутів в умовах змін зовнішнього середовища поступово призводить до повної втрати ними здатності виконувати базові функції.

Часткова спонтанна зміна інститутів зовнішньоекономічної діяльності має реактивний характер, щоб обмежити негативний вплив глобального господарського середовища. Вона може не суперечити виконанню інших функцій, а може і перешкоджати. Імпорт інститутів буде вимагати підлаштування під національну господарську систему і, можливо, тоді забезпечить виконання базових функцій. Проектування інститутів дозволяє повною мірою урахувати як особливості попереднього розвитку, балансу національних інтересів, так і адаптацію їх до імперативного впливу глобальної господарської системи (рис. 2).

Моделі	Функції	Конкурентостійкості	Конкурентоздатності	Інформаційного і фінансового фільтру
Консервація старих інститутів		-	-	-
Часткові спонтанні зміни інститутів		~	~	+
Імпорту інститутів		обмежено	обмежено	обмежено
Проектування інститутів		+	+	+

- Не забезпечує виконання функції. + Забезпечує виконання функції.

Рис. 2. Спряження траєкторії перетворень інститутів і виконання інститутами базових функцій

Складено автором.

3. Компаративний аналіз моделей змін зовнішньоекономічних інститутів повинен містити порівняння витрат інституційних трансформацій при різних траєкторіях і темпах перетворень.

Класифікація витрат трансформацій зовнішньоекономічних інститутів передбачає виділення:

- ✦ витрат, пов'язаних з перетвореннями загалом;
- ✦ витрат, обумовлених вибором сценарію інституційних перетворень зовнішньоекономічних інститутів;
- ✦ витрат, що можуть виникнути в процесі перетворень зовнішньоекономічних інститутів.

Якщо в результаті інституційних перетворень нові інститути не будуть виконувати об'єктивно обумовлені функції, це як збільшить витрати на реформування, так і призведе до суспільних втрат. Втрат перетворення зовнішньоекономічних інститутів, причинами яких є відсутність попередньої оцінки відповідних трансформаційних ризиків і витрат, нестворення необхідного інституційного середовища, формування інституційних пасток, виникнення інституційних конфліктів.

Оскільки ми аналізуємо імовірнісний характер витрат, то мова буде йти про ризики витрат у різних моделях в процесі інституційних перетворень.

Використовуючи методику Дж. Дея (рис. 3), можна класифікувати чотири моделі за масштабами ризику і ступенем його контрольованості [9].

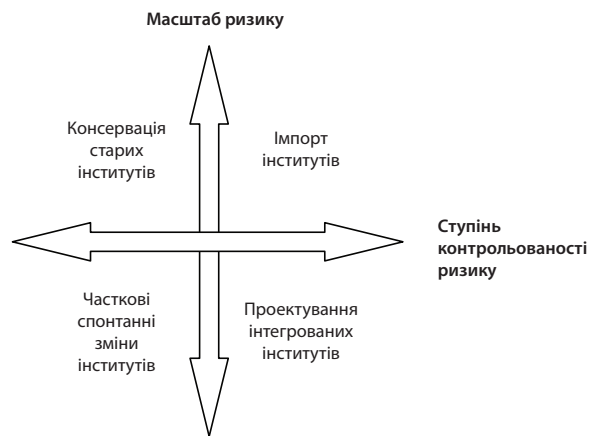

Рис. 3. Матриця компаративного аналізу моделей трансформування інститутів зовнішньоекономічної діяльності

Складено автором.

Найбільші ризики формування неадекватної сучасним глобальним змінам системи інститутів зовнішньоекономічної діяльності виникають при:

- ✦ консервації старих інститутів, тобто повільного дрейфу існуючих інститутів за попередньою логікою, оскільки фактично вони не змінюються і стають гальмом ефективної інтеграції країни до світового господарського простору, яке постійно і динамічно трансформується, тим більше, що ці процеси слабо контролюються;
- ✦ часткових змінах інститутів шляхом інкрементних змін інститутів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки ці перетворення здійснюються повільно, не скеровано при високих темпах змін глобальних інститутів і при домінуванні останніх в актуальній структурі факторів можуть входити в протиріччя з базовими національними інтересами;
- ✦ імпорту інститутів шляхом дискретних змін, оскільки змінюються формальні правила, які можуть мати низький ступень конгруентності інституційній матриці.

Низькими ризиками трансформування зовнішньоекономічних інститутів характеризується траєкторія дискретних змін шляхом проектування інституційних змін.

4. При зміні інститутів необхідно врахування інституційної матриці [2], траєкторії попереднього інституційного розвитку, що дозволить остаточно виокремити не тільки формально можливі, а й реально можливі моделі інституційних трансформацій зовнішньоекономічної діяльності. Це передбачає порівняльний аналіз правил узго-

дження інтересів суспільства і різних груп в процесі трансформації інститутів зовнішньоекономічної діяльності.

Методологічною основою логіки руху до балансу інтересів і адекватної трансформації зовнішньоекономічних інститутів може бути теорія Д. Норта – формування інституційної системи «відкритого доступу» через етап функціонування інститутів обмеженого доступу, які дозволяють поетапно погоджувати інтереси, знаходячи компромісне рішення, ціною якого є втрата ренти [4].

«Представлення країн, що розвиваються, як порядків обмеженого доступу з власної соціальною динамікою, а не як невдалих або недосконалих товариств відкритого доступу, дозволяє по-новому поглянути на перешкоди і інерційність їх розвитку. У рамках такої перспективи розрізняються два завдання розвитку, які зазвичай змішуються. Друга – перехід від товариств з обмеженим доступом до порядків відкритого доступу. Зазвичай саме цим завданням займаються фахівці з проблем розвитку: як трансформувати суспільства, що розвиваються в сучасні капіталістичні демократії. Однак перш, ніж суспільства будуть в змозі трансформуватися таким чином, вони стикаються з першим завданням: як поліпшити соціальну організацію, щоб забезпечити збільшення випуску, зниження рівня насильства, стабільну політичну систему та підвищення індивідуального благополуччя громадян, при цьому залишаючись у режимі обмеженого доступу?» [4]. Це повною мірою допомагає зрозуміти поетапний процес формування зовнішньоекономічних інститутів в країнах з емерджентною економікою, де розвиток господарської системи здійснюється як протистояння інтересів фінансово-промислових груп. У силу структури активів фінансово-промислових груп одні з них є експортоорієнтованими, а інші – імпортоорієнтованими. Чим більш чітко сформувався однобічна орієнтація, тим складніше узгодити інтереси фінансово-промислових груп. Формування односторонньої орієнтації диктується короткостроковими економічними інтересами. А досягнення довгострокової економічної ефективності шляхом диверсифікації активів наштотується на відсутність ринкових механізмів та інститутів-фондового ринку. Це може приводити до селективної дії функцій інститутів зовнішньоекономічної діяльності за окремими видами діяльності чи регіонами.

Згалом, інституційні моделі зовнішньоекономічної діяльності є формою прояву національних економічних інтересів, які мають нормативний характер і не тотожні сумі інтересів окремих господарюючих суб'єктів. Держава має реалізувати національний інтерес, але залежно від її політичної конфігурації, співвідношення у владі господарюючих еліт, державний інтерес може на окремих етапах як наближатися, так і відходити від національного інтересу. Втілення національного інтересу в процесі реформування зовнішньоекономічних інститутів у ринкових системах емерджентного типу повинно здійснюватися поетапно шляхом просування до інституційної системи «відкритого доступу» через етап функціонування інститутів обмеженого доступу, які спрямовані на узгодження інтересів правлячих еліт з метою забезпечення реалізації базових інтересів суспільства.

Таким чином, спряження теорії інституційних трансформацій і компаративного аналізу є методологічною основою визначення траєкторій перетворення зовнішньоекономічних інститутів на основі виокремлення конкретно можливих моделей інститутів і вибору напрямів трансформації формально можливих у реально можливі.

Концептуальне значення має виділення і зіставлення функцій зовнішньоекономічних інститутів, що обумовлює використання як основи класифікації та порівняльного аналізу моделей інституційних перетворень зовнішньоекономічних відносин чіткі соціально-економічні критерії – систему економічних інтересів. Саме це дозволяє глибше зрозуміти особливості трансформації національної складової зовнішньоекономічних інститутів в умовах глобалізації в ринкових системах емерджентного типу. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Елецкий Н.** Переход к глобально-информационному способу производства и модификация общей экономической теории / Н. Елецкий // *МеИМО*. – 2008. – № 2. – С. 22 – 29.
- 2. Кирдина С. Г.** Теория институциональных матриц (пример российского институционализма) : монография / С. Г. Кирдина // *Постсоветский институционализм* / Подред. Р. М. Нуреева, В. Н. Дементьева. – Донецк : Каштан, 2005. – С. 75 – 101.
- 3. Коломієць Г. М.** Категорія «ризиків» в дискурсі сучасної економічної теорії / Г. М. Коломієць, Ю. Г. Гузненков // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. – Економічна серія. – 2010. – № 921. – С. 29 – 34.
- 4. Норт Д.** Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Начала, 1997. – С. 21, 115 – 116.
- 5. Олейник А.** Институциональная экономика. – М. : ИНФРА-М, 2000. С. 206 – 209.
- 6. Полтерович В. М.** Элементы теории реформ / В. М. Полтерович. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.
- 7. Тамбовцев В. Л.** Институциональный рынок как механизм институциональных изменений / В. Л. Тамбовцев // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 5. – С. 25 – 38.
- 8.** Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2006. – Том 4. – № 3. – Ю. М. Осипов (МГУ, г. Москва);
- 9. Day G. S.** (1986) Tough Questions for Developing Strategies, *The Journal of Business Strategy*, Vol. 6, № 3.

REFERENCES

- Day, G. S. "Tough Questions for Developing Strategies". *The Journal of Business Strategy*, vol. 6, no. 3 (1986).
- Eletskiy, N. "Perekhod k globalno-informatsionnomu sposobu proizvodstva i modifikatsiia obshchey ekonomicheskoy teorii" [The transition to a globally-information process for the production and modification of general economic theory]. *MeiMo*, no. 2 (2008): 22-29.
- Kolomiets, H. M., and Huznenkov, Yu. H. "Kategoriia «ryzykiv» v dyskursi suchasnoi ekonomichnoi teorii" [Category "risk" in the discourse of modern economic theory]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Ekonomichna serii*, no. 921 (2010): 29-34.
- Kirdina, S. G. "Teoriia institutsionalnykh matricts (primer rossyskogo institutsionalizma)" [The theory of institutional matrices (Example Russian institutionalism)]. In *Postsovetskiy institutsionalizm*, 75-101. Donetsk: Kashtan, 2005.
- Nort, D. *Instituty, institutsionalnye izmeneniia i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Moscow: Nachala, 1997.
- Osipov, Yu. M. *Ekonomicheskii vestnik RGU*, vol. 4, no. 3 (2006).
- Oleynik, A. *Institutsionalnaia ekonomika* [Institutional Economics]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Polterovich, V. M. *Elementy teorii reform* [Elements of the theory of reform]. Moscow: Ekonomika, 2007.
- Tambovtsev, V. L. "Institutsionalnyy rynek kak mekhanizm institutsionalnykh izmeneniy" [Institutional market as a mechanism for institutional change]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 5 (2001): 25-38.